

The background image shows the interior of a grand, ornate building, likely a palace or a grand residence. The architecture features multiple levels of arches and vaulted ceilings. The walls and ceiling are decorated with intricate floral and geometric patterns in shades of red, green, and gold. The lighting is soft, highlighting the detailed craftsmanship of the interior design.

VICTORIEN KONINGSBERGER

HERNIEUWD

ZELFVERTROUWEN

ST. NICOLAASKERK UTRECHTSESTRAATWEG 10 3438 AK NIEUWEGEIN (JUTPHAAS)

Met het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in Nederland in 1853 kon de Rooms-katholieke Kerk weer centraal, van bovenaf, leiding geven aan alle parochies. De kerkleiding stelde zich tot doel katholiek Nederland weer samenhang en structuur te geven door intensivering van het religieuze leven en de vorming van een eigen katholieke identiteit. Deze identiteit vond men in de middeleeuwen, de hoogtijdagen van hetatholicisme in Nederland. Verschillende middeleeuwse tradities en rituelen werden nieuw leven ingeblazen: bedevaart-, processie- en devotiebroedersschappen werden opgericht en oude liturgische rituelen en plechtigheden werden opnieuw ingevoerd. Een belangrijk hulpmiddel werd de inzet van architectuur. Het nieuwe zelfvertrouwen en elan resulteerde in een ware bouwexplosie van katholieke kerkgebouwen. Deze kerken werden in de stijl van de neogotiek gebouwd. Hierbij werd heel bewust teruggerepen op vormen, constructies en materialen uit de middeleeuwen. Zo verzeen in heel Nederland hoge bakstenen kerken met veel torens. Uniek voor Utrecht was de samenwerking van diverse kunstenaars binnen het Bernulphusgilde, waardoor exterieur, interieur, meubilair, kunstvoorwerpen en decoratieprogramma helemaal op elkaar afgestemd werden. Eén van deze kerken is de St. Nicolaaskerk te Jutphaas

In het aartsbisdom Utrecht was het St. Bernulphusgilde voor de katholieke kerkbouw van grote invloed. Het gilde werd in 1869 opgericht door Mgr. G.W. van Heukelum (1834-1910) naar het voorbeeld van een vergelijkbaar broederschap in België. Het gilde is vernoemd naar hun schutspatroon de heilige Bernulphus of Bernold vanwege diens inzet voor de kerkbouw als Utrechts bisschop in de elfde eeuw. Het gilde oriënteerde zich op de lokale middeleeuwse bouwtradities en -vormen, waarmee het zich onderscheidde van internationaal georiënteerde neogotische stromingen. Zo had baksteen als Nederlands product de voorkeur boven natuursteen, dat immers uit Duitsland of België moest worden ingevoerd. Kunst en decoraties werden bevorderd en ook symboliek, betekenissen van voorstellingen en de 'ware' beginselen waren uiterst belangrijk. Aartsbisschop Schaepman trad op als beschermheer en Van Heukelum had de leiding. Architect Alfred Tepe (1840-1920) had een vooraanstaande positie in het gilde en ontwierp een groot aantal -bakstenen- kerken in de provincie. Zo ook de St. Nicolaaskerk, waar Van Heukelum zelf opdrachtgever was omdat hij pastoor was in Jutphaas. Zowel Van Heukelum's eigen ideeën als die van het St. Bernulphusgilde zijn op het ontwerp van grote invloed is geweest. De afwerking van de gehele kerk duurde overigens nog zo'n dertig jaar na de inwijding.

HET BELANG VAN DE ORIËNTATIE WAS ZO GROOT DAT **PRAKTISCHE BEZWAREN** VOOR LIEF WERDEN GENOMEN

Een belangrijke middeleeuwse traditie was de strikte oriëntatie van de kerkgebouwen op het oosten. Op deze manier wordt bij het binnenkomen van de kerk (vanuit het westen) een automatische gang gecreëerd naar het Oosten, het symbool voor het Licht van Christus. Ook de St. Nicolaaskerk staat met het koor naar het oosten gericht. In de Jutphase situatie betekende dit dat de kerk als het ware met de rug naar de weg toe stond. Hetgeen weer tegen de verordeningen van de gemeente inging. Als oplossing werd er in de oostgevel een schijndeur aangebracht. Het belang van de oriëntatie was zo groot dat praktische bezwaren voor lief werden genomen.

De hoofdingang bevond zich in de westgevel, met de doopkapel ernaast. Ook de plaats van de doopkapel werd bepaald door oude tradities: de kerk was immers gewijde en heilige grond waar geen plaats was voor ongedoopten. Daarom was de doopkapel vaak vlak bij de entree.

De noordzijde van de kerk was traditioneel de belangrijkste en stond bekend als de 'evangeliezijde', omdat hier tijdens de mis het evangelie werd gelezen. In de Nicolaaskerk was aan deze zijde een nevenkoor aanwezig, gewijd aan Maria. Hier stonden ook de banken voor de vrouwelijke parochianen. De zuidzijde was hiërarchisch minder belangrijk. Omdat hier de lezingen uit de brieven van de apostelen plaatsvond werd het de 'epistelzijde' genoemd. De altaren en beelden waren hier gewijd aan mannelijke heiligen. Rechts van het koor was hier de sacristie.

Bijzondere aandacht werd binnen het Bernulphusgilde besteed aan het onderscheid tussen de kerkrimte voor de parochie en het koorgedeelte met het hoogaltaar. De koorruimte werd in de Nicolaaskerk niet dichtgezet met een koorhek of oksaal, maar was wel duidelijk afgescheiden met een communiebank en een rijk gedecoreerd triomfkruis. Naast Christus staan Maria en Johannes de Evangelist. Het orgel werd in het noordelijke transept geplaatst, dicht bij het liturgisch centrum. Van

Heukelum was hier een groot voorstander van. Het orgel was een origineel zestiende-eeuws instrument, afkomstig uit de Heilige Stede in Amsterdam, een van de belangrijkste plaatsen in het prereformatorische Nederland. De aankoop was daarom van grote symbolische betekenis. Zozeer zelfs dat het interieurontwerp qua vorm en kleur afgestemd werd op het orgel.

Het plan voor het interieur werd ontworpen door de beeldhouwer Willem Mengelberg (1857-1919) en uitgevoerd door hemzelf en andere leden van het St. Bernulphusgilde. De gepolychromeerde muren, glas-in-loodvensters, decoraties en interieuronderdelen wemelden van de betekenisvolle en symbolische verwijzingen. De voorhal was bijvoorbeeld oorspronkelijk voorzien van een parket in de vorm van een labyrint. Als symbool van de soms moeilijke zoektocht van de christen naar het ware geloof en de zijpaden die de mens afleiden op zijn tocht naar zijn bestemming: Christus de verlosser.

De St. Nicolaaskerk van Jutphaas was een project dat Van Heukelum zeer ter harte ging. Als opdrachtgever en als voorman van het Bernulphusgilde had hij duidelijke ideeën over de wijze waarop de katholieke kerken moesten worden vormgegeven en zich naar buiten toe moesten presenteren. Het spreekt voor zich dat hij er op toe zag dat deze ideeën in 'zijn' Nicolaaskerk werden verwezenlijkt. Met de inzet van Tepe en Mengelberg is de architectuur, de iconografie van de schilderijen en het meubilair een samenhangend geheel geworden. Passend bij de ambities van een zelfbewuste kerkorganisatie.

Bronnen

- A.J. Looijenga, *De Utrechtse school in de neogotiek. De voorgeschiedenis en het St. Bernulphusgilde*, Dissertatie Universiteit Leiden 1991
- H.J.A.M. Schaepman, G.W. van Heukelem, *De St Nicolaaskerk van Jutphaas*, Utrecht 1906
- Gildeboek 1, Utrecht 1873

